

Endelig bør også nævnes en spændende skildring af Christian X, der politisk lod sig bevæge af økonomiske argumenter fra ØK-chefen H. N. Andersen. Det er interessant læsning, og ikke mindre i lyset af, hvad der netop er sket med Grønlands statsretslige stilling til Danmark.

Henrik Fode

Tage Kaarsted: *Storbritannien og Danmark 1914–1920*. Odense University Studies in History and Social Sciences, vol. 17. (Odense University Press, 1974). (2. udg. 1975, 249 s.). Engelsk udgave, Odense University Studies in History and Social Sciences, vol. 61. (Odense University Press, 1979), 248 s.

Tage Kaarsteds bog om Storbritannien og Danmark 1914–1920, som nu også er kommet på engelsk, er først og fremmest baseret på arkivmateriale i Public Record Office i London, ikke mindst materiale fra Foreign Office. En væsentlig del af dette materiale blev tilgængeligt i årene omkring 1970. Bogen giver altså et billede af de oplysninger og det syn, man på engelsk regerings- og embedsmandsplan havde om og på Danmark. Selv om det naturligvis er en uoverkommelig opgave for en enkelt forsker at gennemgå hele det engelske materiale – ikke mindst aktmasserne vedrørende de meget interessante kontrabande- og handelsspørgsmål er uhyre omfattende – synes det dog, som om det er lykkedes Kaarsted at finde det mest centrale frem og dermed kaste lys over en række danske og internationale forhold under og lige efter 1. verdenskrig.

Det, der slår en mest ved læsning af bogen, er den nøgterne og afbalancerede holdning, man fra engelsk side havde til Danmark under krigen. Det fremgår især i bogens afsnit om den britiske krigspolitik over for Danmark og i behandlingen

af handelsforholdene. Flere gange under krigen kom der planer og forslag frem om en engelsk aktion ned gennem bæltene og ind i Østersøen. En sådan aktion ville naturligvis krænke dansk neutralitet. Ethvert tilløb af denne karakter blev imidlertid hurtigt standset af de ansvarlige på regeringsplan, ikke så meget af hensyn til vor neutralitet, men først og fremmest fordi en sådan aktion ville kaste Danmark i armene på Tyskland, eventuelt bevirke en tysk besættelse, og dermed afskære England fra de danske leverancer af levnedsmidler. Man forstod udmærket i Foreign Office, at Danmark var mere bange for Tyskland end England, og det gjaldt derfor om at undgå enhver situation, der tvang Danmark til at knytte sig yderligere til Tyskland. Som følge af denne holdning så man fra britisk side heller ingen interesse i at få en anden end Scavenius som udenrigsminister; han forstod at holde balancen.

På trods af forståelsen for vor situation ønskede briterne imidlertid at klemme os så hårdt som muligt på det handelsmæssige område. Man behøver ikke at have studeret ret meget i handels- og industrivirksomheders og -organisationers arkiver fra 1. verdenskrig for at få et indtryk af, hvor hårdt denne klemme føltes. Men her viser Kaarsted igen, at der var grænser for, hvor langt man fra engelsk side ville gå. De danske produkter måtte ikke komme Tyskland alene til gode, hvad der kunne blive konsekvensen af for hårdt et tryk. Netop skildringen af den britiske holdning til handelsforholdene giver en forståelse af Danmarks situation, som de tidligere behandlinger, især Cohns store værk fra 1928, ikke giver.

Det samme kan siges om H. N. Andersens rolle under krigen. De, der er påvirket af det i 1926 af Frantz Dahl, Knud Fabricius og H. Stein på H. N. Andersens foranledning og på grundlag af hans notater udarbejdede manuskript »Danmark under 1. Verdenskrig«, hvor H. N.

Andersen tillægges en betydningsfuld rolle, må efter Kaarsteds bog kraftig revidere deres opfattelse. Det er sikkert ikke Kaarsted ukært at kunne skildre den engelske vurdering af ØK's stifter, der gik ud på, at han var en vigtig informationskilde, som man desuden også af hensyn til hans kongelige forbindelse behandlede yderst høfligt. I realiteten havde han ikke den store indflydelse på de britiske beslutninger, og han irriterede direkte den britiske regering ved sine fredsmissioner.

Ud over de her nævnte spørgsmål redegør bogen også for det engelske gesandtskabs virke i København, ligesom det slesvigske spørgsmål, herunder den britiske gesandt C. M. Marlings virke i den internationale kommission for folkeafstemningen i Slesvig, behandles meget grundigt. Kaarsteds bog er velskrevet og underholdende læsning – selvfølgelig må man vel næsten tilføje.

Chr. R. Jansen

Svend Erik Larsen: *Militærnægterproblemet i Danmark 1914–1967. Med særligt henblik på lovgivningen.* (Odense Universitetsforlag, 1977). 108 sider.

Denne bog er en lettere revideret udgave af en specialeafhandling ved Odense Universitets Institut for Historie og Samfundsvidenskab. Derfor indledes den traditionelt med et kapitel, hvori problemstillingen præsenteres, og hvori der er en historiografi samt en oversigt over kilde-materialet.

Titlen er i øvrigt noget misvisende, idet perioden 1933–1967 (kap. VIII) kun tildeles 10 sider; det forekommer endvidere mærkeligt, at der ikke gives nogen begrundelse for, at behandlingen netop er afgrænset til 1967.

Efter indledningskapitlet gives der en historisk baggrund for militærnægterproblemet. Der redegøres bl.a. for Lars

Bjørnbaks og Viggo Hørups antimilitarisme og for Socialdemokratiets – herunder D.S.U.s – militærpolitik frem til 1. verdenskrig. Forskellige militærnægtersager på religiøst grundlag omtales, og der drages paralleller til England, Norge og Sverige. Udviklingen i disse tre lande behandles senere i et meget lille kapitel. Det virker dog ret unødvendigt, idet der ikke fremlægges vurderinger, der kan belyse det danske militærnægterproblem, og gennemgangen af de omtalte landes forhold er ikke så grundig, at den i sig selv er interessant.

Den mest interessante del af bogen er således den, der behandler perioden 1915–1933. Svend Erik Larsen starter med at behandle militærnægterproblemet 1915–1917, og der gives bl.a. en grundig gennemgang af »Foreningen for konsekvente Antimilitarister«, der blev dannet i 1915 og først og fremmest havde til formål at samle den klassebevidste arbejderungdom til kamp mod militarismen. Foreningens agitation og aktioner samt myndighedernes reaktion herpå gennemgås, og dens betydning for fremlæggelsen af et lovforslag om civil værnepligt vurderes. Efter at have fulgt lovforslagets vej gennem Rigsdagen og reaktionerne på dets vedtagelse behandler forfatteren administrationen af loven. Der redegøres for sessionsbehandlingen, antallet af militærnægtersager 1917–1933 og for arten af det civile arbejde. Endelig behandles den nye lov om civil værnepligt fra 1933, der bl.a. betød en nedsættelse af tjenestetiden for de civile værnepligtige.

Svend Erik Larsen har gennemgået et stort og meget forskelligartet kildemateriale, og dette arbejde vil være af stor betydning for andre historikere, der måtte ønske at behandle emnet yderligere. Med bogen er der ikke givet nogen udtømmende behandling af militærnægterspørgsmålet, hvad man heller ikke kan forvente af en specialeafhandling, der dækker så stor en periode. Måske kan bogen virke inspi-